

เอกสารการสัมมนา

สัตว์ป่าเมืองไทย

เรื่อง

สำรวจดินที่อยู่อาศัยของแก้งหม้อ

ผู้เสนอ

สืบ นาคะเสถียร

สำรวจดินที่อยู่อาศัยของแก้งหม้อ

สืบ นาคะเสถียร

บทคัดย่อ

แก้งหม้อ Fea's Muntjak (Muntiacus feae Thomas and Doria, 1889) เป็นสัตว์ป่าที่หายากและได้รับการกำหนดสถานภาพว่าเป็นสัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์อยู่ใน IUCN Red List of Endangered Species จากข้อมูลเท่าที่ผ่านมาชีวิตความเป็นอยู่และสถานภาพโดยแท้จริง ยังไม่มีการศึกษากันมาก่อน บริเวณที่เคยสำรวจพบอยู่ในแถบเทือกเขาตะนาวศรีในประเทศพม่าและทาง ตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศไทยเท่านั้น ปัจจุบันดินที่อยู่อาศัยของแก้งหม้อได้มีการสำรวจพบเพิ่มเติม จากที่มีอยู่ แต่อยู่นอกพื้นที่อนุรักษ์ที่กำหนดไปแล้ว ดังนั้นเมื่อมีการสำรวจพบดินที่อยู่ของสัตว์ป่าที่กำลังจะ สูญพันธุ์ไปสมควรได้รับการกำหนดหรือผนวกเข้าไว้ในพื้นที่อนุรักษ์ก่อนที่จะได้ทำการศึกษาในเวศวิทยาต่อไป

สำรวจดินที่อยู่อาศัยของงูเห่า

1. คำนำ

การทำลายทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า นับได้ว่าเป็นไปอย่างรุนแรงยิ่ง ป่าไม้ทั้งหมดที่เคยมีอยู่ในประเทศไทยถูกทำลายลงปีละไม่น้อย ระหว่างปี 2525 - 2528 ป่าไม้ถูกทำลายถึงปีละ 1.57 ล้านไร่ต่อปี ทำให้ความหวังในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าหายากให้คงอยู่เป็นไปอย่างเลือนลาง การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์โดยการประกาศให้เป็นสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองแต่เพียงอย่างเดียว ไม่เป็นการพอเพียง จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องทำการปกป้องรักษาสภาพป่าซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยให้คงอยู่อย่างพอเพียงด้วย จากจำนวนพื้นที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ประมาณ 29 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งประเทศได้รับการกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศ และพื้นที่อนุรักษ์แต่ละแห่งยังอยู่กระจัดกระจายไม่ต่อเนื่องกันเป็นป่าผืนใหญ่พอที่จะให้สัตว์ป่าอาศัยอยู่ได้อย่างปลอดภัยและสามารถลงเฝ้าพันธุ์ไว้ได้ Medway and Wells (1971) กล่าวว่า ในบรรดาสัตว์ป่าที่หายากจำพวกช้างป่า วัวแดง กระทิง และสัตว์จำพวกนกเงือกจะต้องอาศัยพื้นที่อย่างน้อย 5,000 กม.² จึงจะทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้สามารถรักษาพันธุ์ไว้ได้โดยไม่สูญพันธุ์ไปจากการผสมพันธุ์กันเองในกลุ่มเลือดเดียวกัน

ดังนั้นพื้นที่สงวนแต่ละแห่งที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่มีแห่งใดที่มีขนาดกว้างใหญ่ถึง 5,000 กม.² เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร นับได้ว่าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่มีพื้นที่ครอบคลุมมากกว่าป่าอนุรักษ์แห่งอื่น ๆ มีพื้นที่เพียง 3,200 กม.² เท่านั้น แต่เมื่อรวมเอาป่าห้วยขาแข้งที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเข้าไปด้วยอีก 2,500 กม.² ก็นับได้ว่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์ผืนใหญ่ที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์พันธุ์ของสัตว์ป่าที่หายากในพื้นที่ไว้ได้

ในประเทศไทยยังมีถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่หายาก และยังมีได้รับการผนวกเข้าไว้ในพื้นที่อนุรักษ์อีกมาก เนื่องจากยังขาดข้อมูลในการสำรวจที่แน่ชัด แต่เมื่อมีการสำรวจและพบว่าพื้นที่ป่าที่ยังเหลืออยู่เป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าที่หายากในปัจจุบันถิ่นที่อยู่เหล่านั้นสมควรได้รับการกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ โดยการผนวกพื้นที่รวมเข้ากับพื้นที่อนุรักษ์ที่มีอยู่เดิมแห่งใดแห่งหนึ่งก็จะทำให้พื้นที่อนุรักษ์สำหรับการสงวนพันธุ์สัตว์ป่าที่หายากมีขนาดพื้นที่กว้างขวางพอสำหรับรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น ๆ ให้คงอยู่ในสภาวะที่จะไม่สูญพันธุ์ไปในอนาคต

2. ความเป็นมาของแก้งหม้อ

แก้งหม้อหรือแก้งคำหรือแก้งจุกเป็นสัตว์จำพวกกวางขนาดเล็ก น้ำหนักตัวประมาณ 20 กิโลกรัม ขนาดเล็กกว่าแก้งธรรมดาหรือแก้งแดง ขนตามตัวจะเป็นสีเทาเข้มเกือบดำ ยกเว้นบริเวณกระหม่อมเป็นสีเหลืองอยู่รอบโคนเขาและที่โคนหู ตรงส่วนกลางของโคนขาจะมีขนสีดำเป็นแนวในแนวตั้ง (Whitehead, 1972) และการที่ขนตามตัวของแก้งหม้อเป็นสีเข้มเกือบดำ จึงทำให้เห็นขนบริเวณขอบหางทั้งสองข้างเป็นสีขาวชัดเจน U. Tun Yin (1967) กล่าวว่า แก้งหม้อมีอยู่กระจัดกระจายบริเวณเทือกเขาตะนาวศรี ในประเทศไทยเคยพบอยู่บริเวณป่าดงดิบทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ แต่ข้อมูลทางนิเวศวิทยาของสัตว์ป่าชนิดนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน

แก้งหม้อได้รับการกำหนดชื่อทางวิทยาศาสตร์ตามชื่อของ Leonado Fea แห่งพิพิธภัณฑสถาน Genoa ผู้ซึ่งทำการเก็บตัวอย่างไปจากบริเวณ Thagata ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของภูเขา Mulayit ซึ่งสูง 6,821 ฟุต ซึ่งเป็นภูเขาสูงลูกหนึ่งของเทือกเขาตะนาวศรี Thomas and Doria กล่าวว่า แก้งหม้อ (M. feae) มีรูปร่างลักษณะใกล้เคียงกับแก้ง M. crinifrons แต่ยังไม่มีการยืนยันได้ (U. Tun Yin, 1967)

Boonsong and McNeely (1977) กล่าวว่า ความรู้เกี่ยวกับแก้งหม้อมีอยู่น้อยมากในประเทศไทยปรากฏขึ้นที่ผู้กระจายจากจังหวัดราชบุรีถึงจังหวัดตากเท่านั้น Lydekker (1922) เสนอว่า โดยปกติแล้วแก้งหม้อจะอยู่โดดเดี่ยวและจะจับคู่เฉพาะในฤดูผสมพันธุ์เท่านั้น แก้งหม้อให้กำเนิดลูก 1 ตัว หลังจากการผสมพันธุ์และตั้งท้องนานประมาณ 6 เดือน

เหล่านี้เป็นข้อมูลเท่าที่มีอยู่เกี่ยวกับแก้งหม้อในปัจจุบัน ในการจัดการสัตว์ป่าโดยเฉพาะชนิดที่หายากนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบชีวิตการเป็นอยู่ในธรรมชาติพร้อมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตจนสามารถสืบพันธุ์ได้

3. ความเป็นมาก่อนการสำรวจ

แก้งหม้อตัวแรกถูกจับได้โดยบังเอิญจากการใช้แร้วคล้องสัตว์จำพวกหมูป่า แม่ และแก้งธรรมดา เมื่อเดือนมิถุนายน 2529 โดยพรานจากอำเภอดิรัชนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณที่จับได้เป็นภูเขาสูงชันในป่าดงดิบ มีชื่อเรียกตามประสาชาวบ้านว่าควนกันไร่ บริเวณนี้มีภูเขาต่อเนื่องกับควน (เขา) ชี้นั้น เขาบางเน่า หิงเขาแคนมุย ขึ้นไปทางทิศเหนือจนถึงเทือกเขาสูงซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่และมีปริมาณของแก้งหม้ออยู่มาก หลังจากได้แก้งหม้อตัวแรกแล้ว พรานคนดังกล่าวได้ทำการคล้องแก้งหม้ออย่างเกี่ยวเพื่อนำมาขายให้แก่ผู้ต้องการซื้อเอาไปเลี้ยงในราคาตัวเป็นเงินประมาณ 3,000-4,000 บาท แล้วแต่เพศและสภาพของแก้งที่จับมาได้ (แก้งหม้อเพศเมียราคาสูงกว่าเพศผู้) ระหว่างเดือนกันยายน - ธันวาคม ปี 2530 จับแก้งหม้อด้วยการวางแร้วจำนวน 300 ตัวต่อครั้ง ได้แก้งหม้อมาทั้งสิ้น 15 ตัว ส่วนใหญ่จะตายในระหว่างเลี้ยงดูก่อนนำไปขาย ส่วนที่เหลือรอดจนถึงมือผู้ซื้อ ก็มักจะตายด้วยความบอบช้ำ มีเหลือรอดเท่าที่ทราบขณะนี้ 2 ตัว เป็นเพศผู้ทั้งคู่ สาเหตุที่ได้แก้งหม้อจำนวนมากในช่วงฤดูหนาวเนื่องจากเป็นฤดูผสมพันธุ์และมีลูกไม้ป่าเป็นอาหารของแก้งอยู่ภายในบริเวณที่สำรวจพบร่องรอย

4. การสำรวจ

ในระหว่างวันที่ 26 - 27 กันยายน 2530 คณะสำรวจของข้าพเจ้าพร้อมพรานที่จับแก้งหม้อได้ทำการสำรวจบริเวณที่เป็นถิ่นที่พบร่องรอยของแก้งหม้อตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

พื้นที่สำรวจ

เป็นเทือกเขาต่อเนื่องกันระหว่างเขาชีชัน เขาแคนมุยและเขาสูง ทางด้านตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองแสง พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าเตรียมการสงวนคลองแสง คลองสกก และคลองยัน (ป่าโครงการ สก.15) ตอนทำไม้ที่ 6, 7, 8, 9 และ 10 สำหรับตอนที่ 6 จะมีการทำไม้ออกในปี 2531 - 2533 ส่วนตอนที่ 7 ถึง 10 ยังไม่มีการทำไม้ออก

บริเวณดังกล่าวมีราษฎรจำนวนมากเข้าไปตัดหาขาย โดยใช้ช้างลากออกจากป่าและมาขอใบอนุญาตนำของป่าเคลื่อนที่ออกจากอำเภอดิรัชนิคม

สภาพพื้นที่

เป็นเขาค้นสูงชันปกคลุมด้วยป่าดงดิบที่ระดับความสูงประมาณ 670 ม. ถึง 1,000 ม.

5. การเคลื่อนย้ายถิ่น

ในช่วงปลายฤดูฝนต่อเนื่องกับฤดูหนาว (กันยายน - ธันวาคม) ของทุกปีแก้งหม้อจะเคลื่อนย้ายจากเทือกเขาสูง (1,000 ม.) ลงมาทางทิศใต้ซึ่งมีความสูงน้อยกว่า (ประมาณ 900 ม. ลงมาจนถึง 650 ม.) ซึ่งมีเทือกเขาที่ลาดชันและป่าคงดิบต่อเนื่องขนานลงมาทางด้านตะวันออกของแนวเทือกเขาหินปูนที่เป็นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองแสงด้านทิศตะวันออกประกอบด้วยบริเวณตอนใต้มีพันธุ์ไม้ที่จะออกผลเป็นอาหารของแก้งหม้อหลายชนิดในช่วงฤดูนี้ จึงทำให้แก้งหม้อเคลื่อนย้ายลงมาทุกปีติดต่อกัน โดยมากที่พบมักจะมาเป็นคู่แล้วใช้เส้นทางค่านแนวเดียวกันลัดเลาะข้ามเขาสูงชันและปกคลุมด้วยป่าคงดิบ บริเวณที่เป็นที่อยู่ของแก้งหม้อจะไม่พบแก้งธรรมดาหรือแก้งแดงอาศัยอยู่ เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้วแก้งธรรมดาชอบอาหารหากินตามป่าโปร่งที่ราบซึ่งไม่สูงชัน

6. พฤติกรรมบางประการ

แก้งหม้อจะจับคู่ในฤดูผสมพันธุ์และอยู่ด้วยกันตลอดฤดู ชอบหากินในช่วงเวลาพลบค่ำและในเวลากลางคืนมากกว่าตอนกลางวันที่มีแสงสว่าง โดยเฉพาะในฤดูที่มีลูกไม้แก่จัดและร่วงหล่นอยู่ตามพื้นป่า แก้งหม้อจะกินและนอนอยู่บริเวณใต้ต้นไม้ใน ระยะทางที่เดินทางกินแต่ละวันประมาณ 2 กิโลเมตร

7. ขนาดของพื้นที่อาศัย (HOME RANGE)

จากการคาดคะเนขนาดพื้นที่อาศัยที่แก้งหม้อจะใช้หมุนเวียนเพื่อหาอาหารและเป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร

8. อาหารของแก้งหม้อ

จากการสำรวจพบว่าอาหารของแก้งหม้อในช่วงฤดูผสมพันธุ์คือ ลูกจอกหรือลูกคั่ว (Arenca pinnata) ลูกแชะ (Millettia atropurpurea) ลูกเหริ้ง (Parkia timoriana) มะกอกป่า (Spondias pinnata) มะขามป้อม (Phyllanthus emblica) มะม่วงป่า (Mangifera caloneura) มะไฟ (Baccaurea sapida) ฝัอง (Terminalia bellerica) และพวกยอดพืชตามพื้นป่าซึ่งยังไม่ได้ทำการสำรวจให้แน่นอนถึงชนิดอาหารตามฤดูกาล

9. การผสมพันธุ์และการออกลูก

แก้งหม้อจะผสมพันธุ์ในราวเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม ออกลูกครั้งละ 1 ตัว ในราวเดือนมีนาคม - เมษายน ตั้งท้องนานประมาณ 5 - 6 เดือน

10. กิจการตามธรรมชาติ

สัตว์ป่าจำพวก เสือขาวและเสือโคร่งแต่ยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์กองมูลเลือดที่พบในพื้นที่สำรวจ

11. ชนิดและลักษณะของแร่ที่ใช้ตก

เป็นบ่วงแร่ที่ทำด้วยเชือกไนล่อน ขนาดเล็ก 4 - 5 เส้น ผูกติดกับปลายคันไม้เนื้อแข็ง ขนาดยาวประมาณ 2 วา พอรับน้ำหนัก 20 กิโลกรัม และมีคุณสมบัติดีดคืนตัวได้ดี ปลายเชือกที่ทำเป็นบ่วงจะมีสลักไม้ที่ขัดไว้กับแผงสำหรับให้สัตว์เดินเหยียบบริเวณที่นั่งแร่ (วางแร่) จะถูกถางเป็นช่องเพื่อบังคับให้สัตว์เดินตามทางที่กำหนดการนั่งแร่จะกระทำหลังจากได้สำรวจพบร่องรอยและแนวทางเดินผ่านพื้นที่ก่อนแล้ว

12. เอกสารอ้างอิง

1. Boonsong Lekagul, and J.A. McNeely. 1977.
Mammals of Thailand. Kurusalha
Ladprao Press. Bangkok.
2. Lydikker, R.L. 1922. The Royal Natural History.
Frederick Warne and Co., London.
3. Medway, and Wells. 1971. Diversity and Density of Birds
and Mammals at Kuala Lumpur. Pahang. Malay. Nat. J.
24, 238-47.
4. U. Tun Yin. 1967. Wild Animals of Burma. Rangoon Gazette
Ltd., Rangoon, Burma.
5. Whitehead, G.K. 1972. Deer of the Word. The Viking
Press Inc., New York.